

Galbūt taip jaučiausi dėl to, kad, tapydamas „Gerniką“, Pikasas nebuvo Minotauras. Buvome meilužiai, bet ir menininkai, todėl lygūs. Tomis savaitėmis, kai fotografavau jo kūrybą, nebuvau žemesnė. Tik ne tada... Kūriau ir aš.

* * *

Dienoms bėgant, jo paveiksle ėmė vyrauti tamsios spalvos. Baltame paviršiuje, kuriame buvo tik įrėžti kontūrai, tamsa atėmė vis daugiau vietos. Mačiau vis daugiau rėkiančių žmonių, į gabalus sudraskytų kūnų, išsigandusių gyvūnų, kurie tarytum bėgo nuo nakties, kol visą foną užgožė juoda ir pilka spalvos, grasinančios nuo drobės išsilieti ant grindų ir užtvindyti studiją, laiptus, gatvę, miestą. Kad visi paskęstume toje juodupėje. Nors mano nuotraukose Pikasas šypsosi! Ant drobės tepdamas juodus dažus, jis šypsosi mano fotoaparatu. Šypsosi man, tiktai man. Tada mūsų santykiai iš tiesų buvo kitokie, idealūs, jeigu tokį ryšį su Pikasu apskritai galima sukurti.

Bet vienas įvykis mane labai sukrėtė. Tą savaitę dėl „Gernikos“ Pikasas neturėjo laiko aplankyti Majos, todėl į studiją užsuko Marija Tereza. Ten ji mane ir surado. Pirmą kartą pamačiau šviesiaplaukę mylimojo meilužę, kuri lyg minkštas pliušinis žaisliukas tenkino visas jo fantazijas. Pikasas su ja pasisveikino kaip kaltę jaučiantis tėvas, skubiai mąstantis, ką padovanoti nepatenkintam vaikui. Jis stovėjo ant paskutinės kopėčių pakopos. Paveikslas, „Gernika“, skirtas tau, parodė jai plačią rankos mostu. Marija Tereza į drobę beveik nė nepažvelgė, jos

nesudomino jokia detalė. Ta moteris jautė, kad Pikasas ją nori sužavėti jai pačiai nieko nereiškiančia dovana. Nepadėkojo, bet jo užsipulti nedrįso – visą pyktį nukreipė į mane. „Su šiuo žmogumi turiu dukterį. Mano vieta yra šalia jo. O jūs išeikite, nieko čia nepametėte“, – pareiškė ji man.

Likau be žado. Ta moteris akivaizdžiai nieko nežinojo nei apie Ispanijos pilietinį karą, nei apie tai, kas nutiko Gernikoje. Politika jos nedomino. Buvo akivaizdu, kad ir aš studijoje esu užsiėmusi, fotografuoju, todėl stengiausi jai ramiai paaiškinti, jog suklydo, nes su Pikasu esu ne veltui. Visai buvau pamiršusi, kad mergaitiško proto moteris pačios sprendimų nepriima ir dėl visko tariasi su tėčiu. „Kuri iš mudviejų turi išeiti?“ – rimtu tonu Marija Tereza paklausė Pikaso. Prisipažįstu, kad netekau savitvardos ir orumo, toks elgesys mane išvedė iš proto. Bet dar labiau įsiutino Pikaso atsakymas, tiksliau, sprendimas: „Spreškite tarpusavyje.“ Dar nespėjau susivokti, ką jis, mano partneris, atsakė, kai Marija Tereza mane užpuolė! Pastūmė, ir, nelaukdama smūgio, pati parpuoliau ant grindų. Ji mane užgulė visu svoriu. Akies krašteliu mačiau Pikaso veidą: vis dar stovėdamas ant paskutinės kopėčių pakopos ir nenuleisdamas akių nuo apačioje vykstančių imtynių, jis ironiškai šypsojosi. Tai tikrai turėjo būti dėmesio vertas reginys, ir aš nuoširdžiai stebėjausi, kaip Pikasas nesijuokia, garsiai neploja ir nešūkauja, lyg sėdėtų pirmoje cirko arenos eilėje ar stebėtų bulių kautynes. Dvi imtynininkės, dvi moteris, kovojančios dėl jo malonės. Marija Tereza buvo stipri, jauna, atletiško kūno sudėjimo. Aš įgudusi ir mokėjau išsisukti. Laimėtojos nebuvo, ir mes abi likome gulėti

ant dulkėmis ir dažų likučiais nusėtų grindų. Bet aš vis tiek jaučiausi nugalėta, nes leidausi įtraukiama į kovą. Praradau išdidumą.

Pikastas būtų padaręs viską, kad tik aš jo netekčiau, nes mano išdidumas jį varė iš proto. Šventoji, karalienė – taip jis mane vadindavo. Grumtynės su Marija Tereza buvo netikėtai jo išlaukta proga. Aš graužiausi, o jis džiūgavo. Žinau, kad vėliau ši įvykių plačiai nupasakojo draugams ir nepamiršo pridurti, jog tai geriausias anekdotas apie mane. Sutrikusios Marijos Terezos išpuolis manęs taip neįskaudino – atsistojusi netgi pajėgiau ją suprasti. Mane įskaudino Pikaso reakcija. Jis nenorėjo apsispręsti. Negalėjo pasirinkti. Jam reikėjo mūsų abiejų. Tiesą sakant, Pikasui nerūpėjo, kuri iš mudviejų nugalės, nes „pergalė“ neturėjo jokios prasmės. Nugalėtoją skelbia teisėjas, tiktai jis, o ne pėstininkai. Taip Pikastas mudvi priskyre tai pačiai kategorijai. Jaučiausi pažeminta, nes toje kovoje buvau sulyginta su viena iš jo moterų: Pikastas nematė, kad esu kitokia, aš menininkė, todėl jam artimesnė. Nereikėjo daug laiko, kad iš drąsios ir nepriklausomos intelektualės, menininkės tapčiau tiesiog kvaila įsimylėjęle, į areną dėl Pikaso prielankumo žengiančia kovoti su manęs neverta varžove.

Kelias savaites gyvenome atsidėję tik „Gernikai“, lyg būtume užsidarę kalėjime. Tai buvo mano puikiausia nelaisvė, lyg gražus muilo burbulas, kuriame kabame aukštai virš Paryžiaus stogų, nepriklausomi ir vieni. Tikėjau, kad Pikastas man priklausė ne mažiau nei tam didžiuliam paveikslui. Bet nuostabią iliuziją apie mudviejų partnerystę sudaužė susidūrimas su viena iš jo

moterų. Kaip tai nutiko? Kodėl nusileidau? Įsimylėjęs viena, Pikastas mane pavertė visai kita asmenybe? O gal tik priėmė iššūkį sutramdyti ir sulaužyti išdidumą, kuris mane skyrė iš kitų? Jei taip, tada Pikasui pavyko. Nuo tos akimirkos ėmiau dėl mudviejų bijoti ir įtarinėti, kad „mudu“, kokius mačiau aš, iš viso neegzistuoja.

Jei tik būčiau mirusi, kai atlikome visus su „Gernika“ susijusius darbus! Nes tada prasidėjo ilga mano mirties agonija. Nesijaučiau lengviau vien dėl to, kad tuo metu nė neįtariau mirštant.

Manau, kad mudviejų santykių pabaigos pradžia žymi „Gernikos“ tapymo pabaiga. Mat po jos ir scenos su Marija Tereza ėmiau sau kelti klausimų apie mudviejų santykius. Kalbu ne tik apie meilės, bet ir apie kūrybinę ryšį, nes kankinausi manydama, ar Pikastas mane pripažįsta kaip menininkę. Vėliau, mintimis grįždama į studijoje praleistas dienas, į akimirką, kai jis mane pavadino mokine ir leido teptuku paliesti paveikslą, ėmiau svarstyti, kiek tas gestas slėpė žiaurios ironijos. Tiesa, jis buvo modernistinio meno milžinas, bet aš tikrai nebuvau jo mokinė. Įtikinėjau save, kad Pikastas tik juokavo, kad turėjo suvokti, jog mano indėlis – ne tik kelios linijos paveiksle, kurias nubrėžti galėjo ištikimasis Sabartesas, Pikaso šuo Kazbekas ar bet kas panorėjęs. Be manęs „Gernikos“ tikriausiai nė nebūtų arba ji atrodytų visai kitaip. Kiek laiko įtikinėjau Pikasą prabilti apie karą? Kiek laiko mudu su Polu sugaišome įkalbinėdami jį priimti respublikonų kvietimą dalyvauti Pasaulinėje parodoje? Kiek laiko aptarinėjome, kokie ne tik Pikaso, bet ir visos Ispanijos simboliai ar motyvai turi atsirasti paveiksle? Galiausiai paaiškėjo,

kad net tapydamas Pikasas buvo Minotauras. Tik tomis akimirkomis jo geismas nebuvo seksualinis. Tada nemačiau to, ką matau šiandien: pabaisa ketino susiurbti mano kūrybingumą, idėjas ir visą mano vidų, o tada išspjauti tuščią kiautą. Taip patyrusi „Gerniką“, likau kaip tuščias sraigės namelis.

„Gernika“ sulaukė tokio triumfo, kokio Pikasas nesitikėjo, bet labai greitai į jį įsijautė. Paveikslas iš karto paskelbtas šedevru, pasipriešinimo blogiui simboliu. O Pikasas ėmė švaistytis frazėmis, kad tapyba yra „karinis įrankis... prieš blogį ir tamsą“. Jo tapyba kaip instrumentas? Tuose žodžiuose Pikasas nematė jokių prieštaravimų, o aš jaučiau gėdą. Dabar ne tik jo paveikslai, bet ir žodžiai yra įgiję šventumo statusą.

* * *

Po „Gernikos“ tarp mudviejų kažkas tikrai pasikeitė, tik dar nežinojau, kas. Kažkas sulūžo. Pakito ne tik santykiai, bet ir aš, nes tapau kitokiu žmogumi – pasyvi, prislėgta, sutrikusi. Kaip tai nutiko? Kodėl leidausi? Nuolat užduodu sau šiuos klausimus. Bent jau supratau, kad Pikasui nieko nereikšė mano kūrybingumas, jam aš nesiskyriau nuo kitų. Santykių pradžioje tai buvo mano traukos, keliamo iššūkio dalis. Nieko daugiau. Pikasas į mano fotografiją nežiūrėjo rimtai, jam tai buvo tik nereikalingas trukdis. Jis troško ne partnerės, o visiškai paklūstančios moters.

Bet aš vis tiek likau su juo. Apgaudinėjau save, kad mūsų kasdienybėje niekas nepasikeitė. Iš pažiūros viskas buvo kaip anksčiau. Kiekvieną vakarą kaip

klusni mergaitė kulniuodavau namo, į savo kambarį, į savo lovą. Pas Pikasą nenakvodavau. Abu buvome sutarę, kad taip geriau, nes turėsime daugiau laisvės. Aš tikėjau, kad taip esu laisvesnė, ir man visai nebuvo sunku po ilgo darbo studijoje keliauti namo, iš nuovargio kristi į lovą ir užmigti giliausiu miegu. Bet kai paveikslas buvo baigtas, mano laisvė sumažėjo iki Pikaso kvietimų papietauti arba pavakarieniauti. Laukimas virto pančiais. Ar man jis šiandien paskambins? Pakvies pietų ar vakarienės? Kas mums palaikys kompaniją (retai kur nors išeidavome vieni) ir ar pavyks pabūti tik dviese? Nesakyčiau, kad nebuvo laisva, bet tą laisvę išgyvenau kaip našta. Na, o Pikaso valdomas Sabartesas, kuris netrukus ir vėl persikėlė pas jį, Pikaso tarnas ir liokajus, draugas ir patikėtinis, turėjo privilegiją miegoti jo namuose, pirmasis įeiti į jo kambarį, atnešti kavos ir kartais plepėti iki pat pietų. Bet jau buvo per vėlu, negalėjau Pikaso palikti. Laukdavau retų akimirkų drauge, mane tenkino netgi jo dėmesio trupiniai.

* * *

Visą tą laiką gyvenau *maman* bute. Žiuli buvo baisi kankinė, vyro ir dukters auka. Jų užgaidų, choleriško charakterio. Ji skundėsi, ginčijosi su manimi, elgėsi taip, lyg vis dar būčiau trylikos, ir galėtų kada panorėjusi man trinktelėti. Bet nesiliovė „gaudyti madų“, kaip sakydavo tėtis, galvodamas apie pinigus, kuriuos *maman* išleisdavo suknelėms. Tėtis niekada nesiliovė jos išlaikyti ir padėti man. Kaip sakydavo Žiuli, jis mumis

rūpinosi, ir tai idealiai derėjo jos pasaulyje, kuriame vyrai – neperprantami ir pavojingi, o moterys yra aukos, todėl nusipelno būti remiamos. Dabar ji dėvėjo paprastas sukneles ir matronoms darančius kostiumėlius. Be abejonės, turėjo skonį ir stengėsi atrodyti šiuolaikiškai, nors tokia nebuvo. Rūpinosi tik kasdieniu išgyvenimu, dalijosi abejonėmis dėl tėvo ir nepasitenkinimu dukterimi. Pilietinis karas Ispanijoje, pokyčiai Vokietijoje ir net politinė padėtis Prancūzijoje į *maman* akiratį nepateko, ją domino tik kasdieniai sunkumai, pavyzdžiui, maisto trūkumas, bombardavimo grėsmė. Dienas ji leisdavo svečiuose, kavinėse, parduotuvėse, kine. Labiausiai ją paveikė tai, kad uždarė kino teatrus! Žiuli liko įkalinta tame bute, juodoje masyvioje indaujoje, kurią aš, žinoma, paveldėjau, ir kuri dabar stovi toje pačioje vietoje valgomajame. Jame galima išvysti tas pačias nériniuotas užuolaidas ir dailų porcelianą, *maman* kruopščiai išrinktus kilimus, sidabrinius įrankius, nepakito nė jos miegamasis.

Žiuli manęs neklausdavo, kur einu ir kada ketinu grįžti. Tie laikai jau seniai buvo praėję. Apie Pikasą irgi neužsimindavo. Gal ją ir jos drauges, su kuriomis kiekvieną popietę lošdavo kortomis, jau pasiekė žinios ir apkalbos? Ar jos pasiekė kavinę už kampo, kur *maman* mėgdavo sėdėti vakarais, kirpėją, siuvėją ir namų tvarkytoją? Visi jos mažo rato žmonės turėjo ką pridurti. Neklausinėjau, mieliausiai šios temos neliesdavau. Juk žinojau jos mėgstamiausią posakį: „Saugokis, žinai, kokie tie vyrai!“

„Kokie jie, *maman*? Ar visi vienodi?“ – mėgdavau jai atsakyti klausimais.

Žiuli kaip visada tvirtai linkėjo galva. Pikasas, kažkoks nepažįstamas studentas, berniukas sulaižytais plaukais – visi vienodi. Vyrai.

Maman dažnai liūdėdavo: mano santykiai su Pikasu, mano „krytis“ buvo ir jos krytis, nes, net pabėgdama iš Buenos Airių, nepajėgė apsaugoti savo mergaitės, ir jos duktė niekada netaps puikia prancūzų panele. Jau per vėlu. Tapau puikia meiluže. Kartais Žiuli sušukdavo: „Niekuo nesiskiri nuo tėvo, užsispyrusi, savo nelaimėi. Jūs primityvūs slavai! Su tavimi neįmanoma kalbėtis.“ Tada ji trenkdavo durimis ir nutildavo, kas man labai patiko.

Žiuli neturėjo jokių priešasčių skūstis vyrais. Tėtis gyveno tarp Paryžiaus ir Buenos Airių. Santuoka netenkino tik jos.

– Kodėl neišsiskyrėte, *maman*? – klausiau.

– Nes mes, katalikai, nesiskiriame, puikiai ir pati žinai.

– Taip, rūpinatės savo įvaizdžiu kitų akyse, meluojate ir nusidedate, o tada nueinate išpažinties ir jūsų nuodėmės atleidžiamos. Nežinau veidmainiškesnės religijos! – užrikdavau, kai ji persistengdavo.

– Nutilk, nešventažodžiauk ir tu esi krikštyta siela, – nepasiduodavo Žiuli, – aš bent jau kažkuo tikiu, o tu? Tiki sunaikinimu, destrukcija, anarchija! Reikėjo mums likti Buenos Airėse.

– Taip, taip, reikėjo likti, gal būčiau ištekėjusi už kokio turtingo laivo savininko, ir jūs būtumėte patenkinta, tiesa? Mano gyvenimas jums visai nerūpi, galvojate tik apie save, – susinervinusi keldavau balsą.

– Na, – netikėtai ramiu tonu ginčą užbaigė Žiuli, – prisimink, Dora, kad visi rūpinasi tik savimi.

Vėl grįžtu prie to, ką parašiau apie Žiuli, ir suprantu, kokia nesažininga jai buvau. Iš šio teksto atrodo, kad mūsų santykiai paprasti, bet jie toli gražu tokie nebuvo. Net Žakas man nepadėjo jų apibūdinti. Kaip tai išspręsti?

* * *

Tėvas manimi irgi buvo nepatenkintas, bet laikėsi santūriau. Kai sekmadieniais susitikdavome privalomų pietų, kol dar buvau su Pikasu, jausdavau iš tėvo sklindantį slopinamą pyktį: „Dora, Dorica, tu esi protinga, graži, jauna, talentinga. Kai ko pasiekei karjere, tapai savarankiška. Kodėl vis dar būni su tuo dailininku?“ Tėtis niekada nenorėdavo ištarti vardo žmogaus, kuris buvo kaltas dėl jo talentingosios dukters karjeros griūties.

Tais metais tėtis truputį paseno, nors viduje niekada nesijautė senas. Jis buvo aukštas ir elegantiškas vyras, patikęs moterims. Girdėjau daugybę kivirčių su Žiuli, per daug moterų vardų ji minėdavo, kad patikėtų tėčio šventumu. Sulaukęs šešiasdešimt metų, išlaikė tiesią laikyseną, o stori juodi plaukai tik truputį buvo išretėję. Dėvėdavo rankomis siūtus kostiumus, ryšėdavo šilkinis kaklaraiščius, kaip tikras ponas, nepamiršdavo lazdelės ir skrybėlės. Bohemą niekino, bet vis tiek palaikė mano profesinį pasirinkimą, nes tikėjo mano talentu.

Kai sėdėdamas kitoje stalo pusėje, žvelgė į mane tokia rimta veido išraiška, kokia atsispindėjo ir mano veide, be jokios šypsenos, nors nesišypsojau ir aš – žvelgiau į tėvą lyg į vyrišką atspindį veidrodyje ir suvokiau, kad Pikasas už mano tėvą jaunesnis vos septyneriais metais.

Jie priklausė tai pačiai kartai, bet ne tam pačiam laikui. Nepaisant amžiaus panašumo, jiedu gyveno skirtinguose pasauliuose, kurie beveik nesusiliesdavo. Skyrėsi ir jų dviejų vertybės: Pikasas buvo laukinis, laužė tėvo moralinius principus ir vertybes. Kai šiandien apie tai rašau, kol jie abu gyvi, manau, kad tai, jog tėvas, paniekintos smulkiosios buržuazijos atstovas, naujus laikus išgyveno per vienintelės, unikalios, talentingos, mylimos dukters likimą, yra kažkoks kosminis teisingumas. Tos dukters, kurią, tėvo įsitikinimu, sugadino skandalingo šarlatano, turinčio įžūlumo tvirtinti, kad yra dailininkas, veidu pažintas modernizmas. Tarsi astronominės kainos, kurias kvailiai moka už jo darbus, patvirtintų to nevykėlio talentą! Tėvas nepagalvojo, kad, dar prieš susipažindama su Pikasu, savo nuotraukose žavėjaisi jo nekenčiamu modernizmu, įskaitant radikalias jam siaubą varančias politines pažiūras.

– Laiko dvasia, tėti, – gindavausi su šypsena lūpose.

– Dekadansas, – nusileisdamas atsakydavo jis.

Tėtis buvo gerai informuotas, nemažai žinojo apie Pikasą, domėjosi politika. Sekė naujienas, skaitė laikraščius, bet mūsų nuomonės nesutapo. Tėtis bijojo, kad fašizmas paplis. Kartą, gal 1939 metais, kai įsismerkavo antisemitizmas, jis kreipėsi į mane: „Dorica, mūsų pavardės keistos, o čia kiekviena kitokia pavardė kelia įtarimų. Kad ir kur būčiau dirbęs, dėl pavardės visi mane laikydavo žydu. Normaliais laikais pavardė nesvarbi, gal net sukelia žmonių susidomėjimą, bet dabar reikia bijoti... Čia niekam nesvarbu, koks mūsų, kroatų, tikėjimas. Nesame prancūzai. Nors Žiuli prancūzė, o Prancūzija yra tavo tėvynė, dėl pavardės esi įtartina. Kai rengiamasi

karui, pirmiausia nukenčia tokie kaip mes, užsieniečiai. Įsidėmėk, ką tau sakau.“

Šiuos žodžius tikrai įsiminiau, juolab kad niekada nesu girdėjusi tėvo vartojančio frazės „mes, kroatai“, ir nesupratau, kas tai: naujas, ką tik prabudęs nacionalizmas ar tik baimės ženklas. O galbūt nacionalizmas gimsta iš baimės?

Mano problemas su tėvu paskatino ne nacionalizmas ir ne Pikasas, nors gimdytojas ir manė, kad dėl mano padėties kaltas būtent dailininkas. Tėvas savanoriškai mane išlaikė per studijas ir parūpino studiją *Rue d'Astorg* gatvėje. Vėliau, kai panorau persikraustyti į *Rue de Savoie*, palaikė šį norą. Niekada man nieko neatsakydavo. Todėl kai įrenginėjau studiją, pirkau medžiagas, mokėjau modeliams, keliavau ir t. t., gaudavau daugiau pinigų, nei reikėjo. Pinigai gyvenime man niekada nebuvo problema.

Bet santykiuose su Pikasu pinigų ėmė trūkti, nes dirbau vis mažiau. Jaučiau gėdą, nes, vos baigusi studijas, ėmiau uždirbti, ir jau dešimt metų uždirbdavau tiek, kad galėjau išgyventi nepriklausomai. Užsakymų vis mažėjo. Draugaudama su Pikasu, garsėjau kaip jo meilužė, bet ta šlovė finansinės naudos neteikė. Nepasakyčiau, kad dėl jo mane užplūdo užsakymai ir pasiūlymai rengti parodas, nors „Gernikos“ nuotraukos buvo paskelbtos ir giriamos. Kartais, kai apimdavo vienatvė ir užplūsdavo melancholija, imdavau manyti, kad menininkė Dora Maar, kurios personažą taip kantriai kūriau, pamažu nyksta. Kartais atsitiktinai dalyvaudavau kokioje nors parodoje arba mano nuotrauka pasirodydavo kokiam nors laikraštyje, kad visiškai nepalikčiau

fotografijos pasaulio, kuris dar neseniai man buvo už gyvenimą brangesnis.

Pinigų turėjau vis mažiau, bet dar nenorėjau žemintis ir jų prašyti Pikaso. Stengiausi gyventi kukliai ir, tiesą sakant, Pikasas man pinigų duodavo, bet tik kartais, atsitiktinai prisiminęs. Olga ir Marija Tereza jo pinigų turėdavo maldauti. Aš prašyti nenorėjau...

Mano situacija buvo absurdiška: sulaukusi daugiau nei trisdešimt, negalėjau išsilaikyti, nors gyvenau su vienu iš tariamai turtingiausių pasaulio menininkų! Draugai mane įkalbinėjo parduoti kurį nors man jo dovanotą paveikslą ar piešinį. Žinojau, kad jie verti daug, bet parduoti nė negalvojau, nes man Pikaso darbai turėjo kitokią vertę. Be to, nei tėvui, nei draugams negalėjau sakyti, kad, nors Pikasas man dosniai dovanoja piešinių ir paveikslų, dauguma jų nepasirašyti. Be parašo negaučiau nė dalies tikrosios kainos. Vadinasi, pirmiausia turėčiau jo prašyti parašo. Taip Pikasas pasistengė, kad jį supantys žmonės (ir moterys) būtų nuo jo priklausomi. Visada galėdavo moterims atsisakyti pasirašyti, paprastai taip ir padarydavo.

Susitikusi su tėvu, kurį laiką būdavau priversta grįžti į praeitį ir vėl tapti Dorica. Jam sunkiai sekėsi vadinti mane Dora, ir būdavau priversta klausyti burbėjimo. Kaip kadaise Buenos Airėse, po pietų jis be žodžių į delną man išprausdavo keletą kupiūrų, nė neklausdamas, ar man nieko netrūksta. Tada pinigus leisdavau šokoladinėse arba kine.

Tėvas manęs bent jau neklausinėjo per daug. Blogiausia, kad jo akivaizdoje jaučiausi baisi melagė. Vargšas